

3. НАУКОВІ СЕМІНАРИ-ПРАКТИКУМИ

Віра Петрівна Чудакова,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
психолог, тренер, старший викладач, консультант, коуч,
м. Київ

ORCID ID 0000-0003-3801-6545

УДК 159.9:37.07:005.95]:001.895

МЕТОДИКА ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОПТАНТІВ – КОМПОНЕНТ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОНКУРЕНТОЗДАТНОЇ ОСОБИСТОСТІ (початок, частина I)

Анотація.

У представлений публікації розглянуто актуальність проблеми науково-методичного забезпечення формування конкурентоспроможності особистості в умовах допрофесійної підготовки. Розкрито методика, організацію дослідження та вказано його науково-теоретичне, практичне, соціальне й економічне значення. Здійснено опис змісту і ролі оптимальної реалізації формули вибору професії: «Хочу – Можу – Треба» для успішного професійного самовизначення оптантів. Розглянуто досвід здійснення професійного самовизначення в різних країнах світу. Окреслено деякі законодавчі документи України, щодо цілей і першочергових завдань системи освіти різних рівнів. Описано стан реалізації Концепції «Нової української школи». Здійснено опис впровадження «Діагностичної моделі експертизи компетентностей професійного самовизначення оптантів», складової авторської «Технології формування компетентностей конкурентоспроможної особистості в умовах допрофесійної підготовки». Для її реалізації підібрано діагностичний комплекс науково-методичного психологічного забезпечення.

Ключові слова: методи; допрофесійна підготовка; психодіагностика; професійне самовизначення; вибір професії; компетентність; оптант (людина, яка обирає професію); технологія формування компетентностей конкурентоздатної особистості.

Сьогодні за соціально-економічних умов розвивається «ринок праці» та «ринок особистостей», які висувають до підрастаючого покоління високі вимоги. Сучасним випускникам в недалекому майбутньому належить прийняти проблеми, які необхідно розв'язувати в постіндустріальному суспільстві сучасних цивілізованих ринкових відносин. З огляду на це, одним із пріоритетних завдань сучасної профільної школи стає створення умов для формування конкурентоздатної особистості, здатної самостійно, результативно, відповідально та морально розв'язувати суспільні й особисті (професійні та непрофесійні) проблеми. Створення відповідних умов для розвитку такої особистості дасть змогу ЗЗСО *підвищити якість підготовки* випускників – майбутніх абітурієнтів і фахівців-професіоналів, *до професійного самовизначення, самостійного життя, самореалізації, соціалізації та сформувати високий рівень їхньої*

конкурентоздатності в швидкозмінному інноваційному середовищі.

Особливої важливості набуває актуальність і важливість вивчення та розв'язання проблеми «науково-методичного забезпечення формування конкурентоздатності особистості в умовах допрофесійної підготовки», що є належить до теми «Науково-методичне забезпечення допрофесійної підготовки старшокласників».

Одним із важливих компонентів конкурентоздатності особистості є компетентність професійного самовизначення оптантів в умовах допрофесійної підготовки. З метою розв'язання вищезазначених суспільно важливих проблем нами запропоновано авторську комплексну систему науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки оптантів. З метою її реалізації було розроблено, адаптовано і впроваджено авторську «Технологію формування компетент-

ностей конкурентоздатної особистості в умовах до-професійної підготовки» (далі – «Технологія»). Вона охоплює дві взаємопов'язані та взаємодоповнювальні моделі, що відповідають діагностичному (констатувальному) та корекційно-розвивальному (формульовальному) етапам дослідження, а саме: «1. Діагностична модель експертизи компетентностей професійного самовизначення опантів в умовах допрофесійної підготовки» та «2. Корекційно-розвивальна модель рефлексивно-інноваційного тренінгу, коучингу «Сучасні психологічні технології формування компетентностей конкурентоздатної особистості»». Кожна з моделей передбачає основні блоки: інформаційно-смісловий, діагностичний, аналітично-інтерпретаційний і прогностичний та корекційно-розвивальний.

Методика й організація дослідження та його науково-теоретична, практична, соціальна та економічна значущість (економічний ефект)

Розглянемо *методику й організацію науково-дослідного дослідження*. Дослідження здійснювали учасники освітнього процесу на базі експериментальних ЗЗСО (експерименти регіонального рівня): ЗЗСО м. Одеси (відповідальна за експеримент на регіональному рівні – Т. І. Волковська): ЗОШ – № 52 (директор Н. М. Мацкул); № 81 (Т. М. Завтур); № 82 (Н. Л. Костікова); № 86 (В. М. Шакіна); № 89 (Р. В. Черненко); № 118 (Н. О. Єфімова); НВК – № 4 (Н. О. Аббас); № 49 (Г. О. Надежко); № 53 (І. О. Телищак); ЗЗСО м. Херсон (відповідальна за експеримент на регіональному рівні Т. Ю. Верещака); НВК № 15 (Л. Л. Стратійчук); ЗОШ № 46 (О. Ю. Дмитрієнко); ЗОШ № 53 (О. І. Демчук); гімназії № 6 (С. С. Корж) і Херсонської області, Козачелазерська ЗОШ, Олешківського р-ну (М. І. Дудченко). Завдяки науково-методичній і творчій співпраці з вищезазначеними керівниками, педагогічними, учнівськими колективами ЗЗСО на різних етапах науково-дослідної експериментальної діяльності (розробки, апробації та впровадження комплексної системи науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки опантів, зокрема авторської «Технології формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах допрофесійної підготовки»), було відпрацьовано психолого-педагогічний діагностичний інструментарій; інформаційно-смісловий, діагностичний, аналітично-інтерпретаційний і прогностичний та корекційно-розвивальний блоки, відшліфовувались окремі аспекти та компоненти модулів «Технології». Кожний ЗЗСО зробив важливий і цінний внесок.

Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань науково-дослідної діяльності використовувалися такі методи наукового дослідження: аналіз літератури з проблеми, теоретичний аналіз проблеми; проведення пілотажного дослідження, психолого-педагогічний експеримент, психолого-педагогічні діагностичні методики, метод експертних оцінок, методи математичної статистики, метод активного соціально-психологічного навчання, тренінгу та

коучингу. Математичну обробку даних здійснювали за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS (версія 20).

Дослідження здійснювалося в межах виконання науково-дослідних тем Інституту педагогіки НАПН України: «Науково-методичне забезпечення допрофесійної підготовки старшокласників» (РК № 0116U003182) за підтемою «Науково-методичне забезпечення формування конкурентоздатності особистості в умовах допрофесійної підготовки».

Відповідно до результатів НДР було здійснено *апробацію та впровадження* комплексну систему науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки опантів старшокласників: а) методику допрофесійної підготовки учнів старших класів до різних типів професій, що враховує індивідуальні психофізіологічні особливості учнів і перспективи майбутньої професійної діяльності; технологію формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах допрофесійної підготовки; б) засоби й організаційні форми реалізації допрофесійної підготовки в старшій школі; в) зміст науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки старшокласників з можливістю інтеграції у освітній процес. Зокрема пройшли *апробацію та впровадження* в практику діяльності та освітній процес ЗЗСО: дві освітні програми, що відповідають змісту двом освітнім посібникам: 1) *Освітня програма* «Обираємо професії типу «людина–природа», «людина–техніка» (10–11 кл.) курс за вибором; 2) *Освітня програма* «Обираємо професії типу «людина – людина», «людина – знакова система», «людина – художній образ» (10–11 кл.) курс за вибором; 3) *Освітній посібник* «Обираємо професії типу «людина – природа», «людина – техніка» (10–11 кл.) курс за вибором; 4) *Освітній посібник* «Обираємо професії типу «людина – людина», «людина – знакова система», «людина – художній образ» (10–11 кл.) курс за вибором.

Створене вищезазначене науково-методичне забезпечення впроваджено в практику діяльності ЗЗСО України та ЗВО післядипломної педагогічної освіти. *Впровадження передбачає* вдосконалення допрофесійної підготовки у профільній школі на засадах: підвищення ефективності освітнього процесу, комплексного підходу до розвитку особистості й орієнтації на потреби сучасного суспільства. *Розроблена освітня та науково-виробнича продукція* забезпечить обґрунтований вибір учнями майбутньої професії, а також сприятиме створенню науково обґрунтованої системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення, формуванню ключових і базових компетентностей для подальшої професійної освіти, трудової діяльності та самореалізації.

Очевидним є науково-теоретична, практична, соціальна й економічна значущість (економічний ефект), зумовлені формуванням конкурентоздатної особистості та задоволенням потреб країни в галузевих професійних кадрах різного рівня підготовки.

Науково-теоретична важливість дослідження полягає в розробленні, науковому обґрунтуванні,

апробуванні та впровадженні комплексної системи науково-методичного забезпечення формування конкурентоздатності особистості в умовах допрофесійної підготовки: моделей і технології формування компетентностей конкурентоздатності особистості в умовах допрофесійної підготовки; діагностичного інструментарію та інтерактивних розвивально-корекційних методів; освітніх програм; освітньо-методичного супроводу: навчальних посібників, інструктивно-методичних матеріалів і рекомендації відповідно до загальних принципів допрофесійної підготовки та особливостей змісту подальшої професійної освіти і майбутньої трудової діяльності. Згідно з результатами впровадження передбачено: формування ключових і базових життєвих компетентностей для професійного самовизначення учнів, для особистісної самореалізації; забезпечення конкурентоздатності випускників ЗЗСО у соціально-професійному середовищі.

Практична значущість використання результатів дослідження полягає в тому, що результати дослідження впроваджено у вищезазначених двох освітніх програмах, які відповідають однойменним двом навчальним посібникам. Їх використання забезпечує: а) освітні програми з допрофесійної підготовки для учнів 10–11 класів; б) навчальні посібники, орієнтовані на формування готовності вибору майбутньої професії учнів старших класів; в) методичні рекомендації щодо реалізації змісту посібників в освітньому процесі. Це надає можливість щодо: формування готовності оптантів до професійного самовизначення, формування ключових і базових компетентностей для подальшої професійної освіти, трудової діяльності та соціалізації; формування конкурентоздатної особистості та задоволення потреб країни в галузевих професійних кадрах різного рівня підготовки.

Соціальна значущість результатів НДР полягає в створенні за результатами експериментальної науково-дослідної діяльності навчальної та науково-виробничої продукції, що сприяє формуванню науково обгрунтованої системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення, подальшої професійної освіти, трудової діяльності, та соціалізації особистості.

Економічна значущість (економічний ефект) результатів НДР полягає в тому, що завдяки **прибутку за рахунок** того, що після **впровадження** в освітній процес науково обгрунтованої комплексної системи науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки учнів старших класів, а за рахунок цього, **якісно проведеного** свідомого професійного самовизначення учнів/оптантів в умовах допрофесійної підготовки щодо подальшого подальшої професійної освіти, трудової діяльності, **не потрібно витратити кошти на:**

- додаткову освіту молодих фахівців на робочому місці;
- компенсацію результатів їхньої неякісної трудової діяльності;
- виплату допомоги безробітним громадянам;
- психологічну реабілітацію безробітних і пошук для них новою професійною діяльністю;

– утримання штату і приміщень соціальних служб для безробітних [5].

Підтвердженням цього факту є підрахунки, аналіз та обгрунтовані висновки, що здійснено фінансистами і економістами Європи, США, Японії, України, Білорусії тощо.

Зміст, структура наукової продукції (розробленої автором) для професійного самовизначення оптантів – компетентності конкурентоздатної особистості

З метою ознайомлення з результатами поточного дослідження нами *започатковано систему публікацій в наукових збірниках, науково-методичних журналах*. Зокрема, у цьому виданні, у рубриці «Науковий семінар-практикум» представимо зміст, структуру авторського розділу посібника щодо психодіагностики з метою професійного самовизначення оптантів – компетентності конкурентоздатної особистості, що відповідає одному зі складників науково-методичного забезпечення допрофесійної підготовки оптантів, що реалізується через впровадження авторської «Технології».

Наявні навчальні/навчально-методичні посібники з психологічного забезпечення процесу вибору професії містять (попри їх цінність та актуальність) обмежену кількість методик, для використання яких необхідна спеціальна психологічна підготовка з метою здійснення комплексної профорієнтаційної діагностики і допомоги людині в здійсненні одного з основних виборів в його житті – **виборі професії**.

Навчально-методичний посібник є практичним путівником реалізації занять за курсом освітньої програми «Вибираємо професію».

Метою, вищезазначеного авторського розділу посібника є **формування** в учнів старших класів/оптантів компетенцій і компетентностей, необхідних для продовження освіти впродовж життя, зокрема:

- профорієнтаційної компетенції та компетентністю професійного самовизначення, як однієї з видів ключових освітніх компетенцій і компетентностей;
- психологічної компетентності;
- інформаційно-комунікаційної компетентності;
- інтелектуальних компетенцій та компетентності загалом.

Названий авторський розділ посібника «Вибираємо професію» – це практико-орієнтований путівник щодо науково-методично забезпечення формування конкурентоздатності особистості в умовах допрофесійної підготовки, що надає можливість розвивати такі компетентності: психологічну грамотність, інформаційно-комунікативну та профорієнтаційну з метою професійного самовизначення.

У посібнику можна знайти модифіковані вітчизняні та адаптовані зарубіжні профорієнтаційні методики, які можна використовувати в практичній діяльності з метою активізації процесу професійного самовизначення, з'ясування професійних нахилів, вибору виду діяльності. Представлені в посібнику методики допоможуть учням і абітурієнтам зорієнтуватися й обрати напрям власного професійного розвитку,

оцінити перспективні напрями освіти, а студентам скласти чітке уявлення про тести, які застосовують в освітніх установах, центрах профорієнтації для оцінювання професійно важливих якостей. Розділ «Діагностика особистості з метою професійного самовизначення» є частиною посібника «Вибираємо професію» за типом професій, охоплює п'ять підрозділів, де розглянуто такі питання.

У підрозділі 1 «Актуалізація проблеми вибору професії та діагностики особистості з метою професійного самовизначення» розглянуто такі питання:

- Восьмикутна схема-модель ситуації вибору професії (за Е. Клімовим) та поради її використання.
- Що має знати, обираючи майбутню професію, учень/оптант (за Є. Клімовим)?
- Як уникнути помилок і розчарувань при виборі професії?
- Два підходи до розв'язання проблеми вибору професії діагностичний і виховний (за А. Леоном).
- Чотири ступені професійної придатності/непридатності, у співвідношенні власних здібностей і вимог до професії (за Є. Клімовим).
- Важливість завчасного і правильного вибору професії.

– Психологічна грамотність щодо визначення термінів та понять в галузі професійного самовизначення, реалізація її в освітньому процесі учнів старших класів за «Типовими освітніми програмами» МОН України для 10–11-х класів (стандарт 2004 р. та 2011 р.), хто відповідає за неправильний вибір професії, про роль та активність учнів/оптантів у придбанні інформації про майбутню професію.

У підрозділі 2 «Реалізація формули “Вибір професії” для успішного професійного самовизначення». Розглянуто питання про складники «правильного вибору професії», а також оптимальної реалізації формули «Вибору професії»: «ХОЧУ! – МОЖУ! – ТРЕБА!». Розкрито досвід здійснення професійної орієнтації та професійного самовизначення в деяких країнах, зокрема в Європі (визначено *економічний ефект від якісної профорієнтації*), Японії, США, Швеції, Білорусі, Україні, про самореалізацію компетентностей особистості, здатності до свідомого професійного вибору для успішної соціалізації. У підрозділі зазначено, що ринок компетенцій і компетентностей стає характеристикою сучасного суспільства та сфери освіти XXI століття. Роботодавці зацікавлені в таких випускниках, які мають високий рівень компетенцій професійного самовизначення. Тому можна стверджувати, що професійна орієнтація повинна стати найважливішою умовою засвоєння компетенцій та компетентностей професійного самовизначення. Представлено відмінності спрямованості профорієнтаційної діяльності у ЗЗСО й у сфері професійної освіти.

У підрозділі 3 «Психодіагностика основний інструментарій професійного самовизначення» розглянуто такі питання:

Термінологічний апарат психодіагностики: діагноз; **психологічна діагностика** (психодіагностика).

– Основні завдання, що розробляє і використовує на практиці психодіагностика, як галузь психологічних знань.

- Хто запровадив термін «психодіагностика»?
- Спільність та відмінність термінів «психодіагностика» і «психологічне тестування».
- Зародження і становлення психодіагностики як науки.
- Галузі практичного використання результатів психодіагностики.
- Суть наукового поняття «психологічна діагностика».
- Питання які вивчає загальна психологічна діагностика.

– Класифікація психодіагностичних методів.
У підрозділі 4 «Зміст, структура та методи психолого-діагностичного дослідження з метою професійного самовизначення учнів/оптантів» розглянуто компоненти та розкрито зміст, особливості використання, параметри кожної зі складників формули «Вибір професії». Розкрито потенційні можливості запропонованого пакета психодіагностичних методів із використанням інформаційно-технічних засобів.

У підрозділі 5 «Дослідження компетенцій і компетентностей професійного самовизначення» запропоновано розглянути складники психодіагностичного комплексу науково-методичного психологічного супроводу професійного самовизначення учнів 10–11-х класів в умовах допрофесійної підготовки.

Результати діагностики/самодіагностики можуть відіграти важливу роль у професійному самовизначенні особистості випускників ЗЗСО. Необхідно враховувати, що цю профорієнтаційну діагностику потрібно розглядати не як разовий «замір» психологічних особливостей учнів/оптантів, а як *засіб формування реалістичного уявлення про себе і як елемент систематичної профорієнтаційної діяльності в ЗЗСО*.

У параграфі 5.1 читачам запропоновано методики діагностики професійної спрямованості, складників професійної готовності, що надала змогу визначити співвідношення її трьох параметрів: 1) уміння, 2) емоційне ставлення, 3) вподобання з п'ятьма типами професійної діяльності: Людина (Л) – Знакова система (Зс); Людина (Л) – Техніка (Т); Людина (Л) – Природа (П); Людина (Л) – Художній образ (Хо); Людина (Л) – Людина (Л). У параграфі 5.2 можна ознайомитися з методиками діагностики мотивів вибору професії. Параграф 5.3 містить методики діагностики спрямованості профільних/професійних інтересів, схильностей. У параграфі 5.4 розкрито методики діагностики індивідуально-психологічних особливостей та професійних здібностей людини, які застосовують у сучасній профорієнтації.

Названий авторський розділ посібника є засобом реалізації освітнього модуля за програмою «Вибираємо професію». Його призначення полягає в наданні освітніх послуг учням старших класів ЗЗСО за рахунок варіативної частини навчальних планів (факультативи, курси за вибором, спецкурси). Можливим є

впровадження програми за рахунок годин, відведених на гурткову діяльність, а також для закладів позашкільної освіти та під час практики. Засвоєння цього курсу сприяє самовизначенню учнів/оптантів під час вибору освітнього профілю та вибору майбутньої професії.

Реалізація формули «Вибір професії» для успішного професійного самовизначення оптантів

Нами запропоновано оптимальний набір психодіагностичних методик (засобів), за допомогою яких можливо визначити: 1) професійні *інтереси*, 2) *схильності*, 3) *мотиви* вибору професії, 4) *спрямованість*, 5) *індивідуальні особливі здібності особистості*.

Адже, відомо, щоб правильно обрати професію з усього різноманіття досить складно. З'ясовано, що **зробити правильний вибір** – означає знайти професію, яка: цікава та приваблива; доступна та посильна; має попит на ринку праці. Тому діагностичний інструментарій (тести, опитувальники, анкети тощо), що наявні в діагностичному пакеті професійного самовизначення, згруповано нами в компоненти, які відповідають *формулі «Вибір професії»* [5; 16], яку розробили психологи.

формула «ВИБІР ПРОФЕСІЇ»: «ХОЧУ! – МОЖУ! – ТРЕБА!»

Здійснимо опис змісту та визначимо роль оптимальної реалізації цієї формули для успішного професійного самовизначення оптантів в умовах допрофесійної підготовки.

ХОЧУ! – представлено особистими *цілями і цінностями, мотивами, профільними професійними інтересами та схильностями*. У цьому розділі можна ознайомитися з інформаційно-смысловим блоком щодо вивчення названих термінів і понять.

З метою діагностики/самодіагностики запропоновано освітній комплекс, що представляє психологодіагностичний пакет методик професійного самовизначення. Завдяки йому з'явиться можливість провести діагностику, за допомогою та підтримкою психолога. Також читач може самостійно здійснити самодіагностику власних особливостей: *інтересів, схильностей, цінностей, мотивів професійної діяльності* тощо. Процес самопізнання тривалий і копіткий, а цей посібник у цьому допоможе.

МОЖУ! – представляє проблему людських можливостей (фізіологічних і психічних, психологічних). Важливо знати власні *здібності, характеристичні риси й особливості*, що надають можливість оволодіти майбутньою професією, а також успішно працювати за нею.

Також *важливо знати протипоказання* (медичні, психологічні, фізіологічні тощо) щодо майбутньої професії. Адже, наприклад, людина, яка є дальтоніком (не може розрізняти деякі кольори) не зможе бути водієм автомобіля чи машиністом локомотива потягу; якщо людина, боїться вигляду крові, можливо ніколи не зможе працювати хірургом тощо.

ТРЕБА! – вказує на необхідність врахування потреби ринку праці, тобто затребуваності обраної професії. Більшість випускників ЗЗСО, професійно-технічних закладів освіти не мають достатньої інформації щодо:

- потреби ринку праці;
- не можуть вирахувати особливості соціально-економічних умов, що визначають вид і характер професійної діяльності;
- не мають цілісних уявлень про професію, зміщуючи критерії на досягнення пріоритетного, бажаного способу життя з її допомогою.

Отже, зазначена проблема є актуальною сьогодні під час соціально-економічної кризи. Це питання турбує фахівців різних галузей усіх країн світу.

Розглянемо досвід здійснення професійної орієнтації та професійного самовизначення в деяких країнах світу.

Європа. Економічний ефект профорієнтації хвилює європейських фінансистів та економістів. Вони підраховували, проаналізували та з'ясували, що прибуток, отриманий за рахунок того, що після якісно проведеної профорієнтаційної діяльності не потрібно витрачати додаткові кошти, про що було сказано вище.

Японія. Підготовка кадрів в Японії розпочинається з початку життя дитини, а у випускному класі учні складають іспит на зрілість професійного самовизначення.

США. Досвід професійного самовизначення в США побудовано на прогностичній основі, коли учень з освітніх предметів обирає те, що, на його думку, буде потрібно для подальшої професійної діяльності, хоча таке стихійне самовизначення є одностороннім і не може бути зразковим.

Швеція. Шведська модель професійної орієнтації спрямована на «першочергове задоволення потреб суспільства в кадрах з тим, щоб потім хоча б частково досягти другої мети – забезпечення свободи вибору професії для особи» [5]. Відомий англійський учений А. Уоттс вважає, що нова шведська система, можливо, є радикальною в західному світі з офіційною програмою профорієнтації. У Швеції створена система, за якої потреба в кадрах і бажання молоді взаємоузгоджені [7].

Білорусь. Підготовка молодого покоління у Білорусі до повноцінного життя в суспільстві, зокрема до трудової діяльності та продовження освіти, визначено Законом Республіки Білорусь «Про загальну середню освіту. 2007» як першочергове завдання в системі освіти різного рівня [3].

Україна. Про самореалізацію компетентностей особистості, здатності до свідомого професійного вибору для успішної соціалізації в Україні. Всебічний розвиток людини як особистості для успішної самореалізації компетентностей для «навчання протягом усього життя», визначено *Законом України «Про освіту»* [4] як першочергове завдання в системі освіти різних рівнів. «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добро-

бу, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [4].

Метою освіти України є всебічний розвиток людини як особистості та вищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування власної діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення за допомогою цього інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян з метою забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [4].

Забезпечення проведення докорінної та системної реформи ЗЗСО є метою Концепції «Нова українська школа» [6]. Реалізація цієї концепції створить умови для реформування середньої освіти, зокрема заплановано:

- ухвалення нових державних стандартів ЗЗСО, розроблених з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості;

- створення нової структури школи, що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти та набутти ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості.

Зазначено, що **випускник НУШ** – це цілісна всебічно розвинена особистість, новатор, людина, яка здатна змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя.

Згідно з експертним оцінюванням, *більш успішними на ринку праці* в найближчій перспективі будуть фахівці, які *вміють навчатися впродовж життя*, критично мислити, *ставити цілі та досягати їх*, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі, а також володіють іншими вміннями.

Передбачено також розроблення принципово нових державних стандартів ЗЗСО, *що мають ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно зорієнтованому підході* до освіти, враховувати вікові особливості психофізичного розвитку учнів, передбачати здобуття ними умінь та навичок, необхідних для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

Ключовими компетентностями є спілкування державною та рідною мовами, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні та громадянські компетентності, підприємливість і фінансова грамотність, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і ведення здорового способу життя (Концепція «Нова українська школа») [6].

Реформування структури ЗЗСО передбачає перехід до 12-річної середньої школи із трирічною профільною школою академічного або професійного спрямування.

- профільна школа академічного спрямування сприятиме забезпеченню поглибленого вивчення

окремих освітніх предметів з урахуванням здібностей та потреб учнів і продовженню їх навчання у ЗВО;

- профільна школа професійного спрямування буде сприяти здобуттю першої професії та можливості вступу до ЗВО [6].

Заплановано: розробити, затвердити (2019 р.) та запровадити (2022 р.) новий державний стандарт базової середньої освіти з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості; розробити, затвердити (2023 р.) новий державний стандарт профільної освіти з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості, що сприятиме створенню передумов (Концепція «Нова українська школа») [6].

Характеристикою сучасного суспільства і сфери освіти XXI ст. стає **ринок компетенцій та компетентностей**.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що *«компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу освітню діяльність»* [4]. *«Компетенція – це загальна здатність, що заснована на знаннях, досвіді, цінностях і схильностях, які отримані завдяки навчанню. Компетенції не зводяться ні до знань, ні до навичок. Бути компетентним не означає бути вченим або освіченим. Компетенція – це характеристики, які можна отримати із спостережень за діями, за вміннями. Компетенція – це те, що породжує вміння, дію (С. Шишов)»* [19].

Звертаючись до проблеми розробки класифікаторів спеціальностей і кваліфікацій в умовах стандартизації освіти, можна зазначити особливості сучасного **ринку компетенцій**: з одного боку, це пропоновані закладами освіти знання, вміння та навички, необхідні для *засвоєння предметних компетенцій* в освітнього процесу, а з іншого – це компетенції, якими вже володіють окремі особи, а також компетенції, затребувані сферою діяльності та в яких зацікавлені роботодавці, тобто ключові компетенції, що надалі перетворюються в компетентність (О. Олекс) [11].

У сучасних соціально-економічних умовах роботодавці зацікавлені в таких випускниках ЗЗСО та закладів професійної освіти, які *мають високий рівень адаптивних, соціально-трудових, інтелектуальних, психолого-педагогічних компетенцій і компетенцій інформаційно-комунікаційних технологій, що визначають структуру компетенцій професійного самовизначення*, як однієї з видів ключових освітніх компетенцій. Можна стверджувати, що *професійна орієнтація має стати важливою умовою засвоєння компетенцій та компетентностей професійного самовизначення*, необхідних і для продовження освіти впродовж усього життя [11].

З'ясовано, що *спрямованість профорієнтаційної діяльності в ЗЗСО та професійній освіті суттєво відрізняються*, зокрема:

- у ЗЗСО профорієнтаційна діяльність спрямована на засвоєння компетенцій професійного самовизна-

чення, що передбачає допомогу у виборі виду діяльності, освітнього маршруту та професійних проб для підтвердження правильності цього вибору;

– у професійній школі – це *самоствердження та самовдосконалення, реалізація компетенцій професійного самовизначення* у сфері обраної професії, пошук місця докладання власних професійних компетенцій.

Отже, важливо розуміти, що для ефективної реалізації зазначеної вище формули «Вибору професії» оптимальним є *раціональне співвідношення образів «ХОЧУ!», «МОЖУ!», «ТРЕБА!»*. Це зумовлює свідомий вибір професії, основи ефективного професійного самовизначення.

Кожне заняття, що стосується здійснення психологічного діагностування особистості опантанта з метою професійного самовизначення за освітньою програмою «**Вибираємо професію**», починається з того, що *здається формула «Вибір професії»*, виголошується думка про те, що для правильного вибору професії необхідно знати власні інтереси та схильності, мотиви, здібності тощо.

Дослідження компетентностей професійного самовизначення в умовах допрофесійної підготовки

З метою дослідження компетентностей, що необхідні опантантам для професійного самовизначення використаємо авторську «1. Діагностичну модель експертизи компетентностей професійного самовизначення опантантів в умовах допрофесійної підготовки», що є складником авторської «Технології». Для її реалізації було підбрано психодіагностичний комплекс науково-методичного психологічного забезпечення професійного самовизначення учнів 10–11-х класів з метою формування в них компетентностей конкурентоздатності. У процесі його використання є можливість ознайомитися з: *інформаційно-смісловим блоком*, де представлено понятійний апарат відповідних психологічних термінів і понять у сфері професійної профорієнтації та самовизначення. З метою проведення діагностики/самодіагностики нами було запропоновано освітньо-методичний комплекс, що є психолого-діагностичним пакетом методик для правильного та ефективного професійного самовизначення. Це надасть можливість провести діагностику за допомогою і підтримкою кваліфікованого фахівця – психолога. Також опантанта самостійно матиме можливість здійснити самодіагностику власних особливостей (*інтересів, схильностей, цінностей, мотивів, нахилів, здібностей*), що відповідають вимогам майбутньої професійної діяльності.

Розглянемо компоненти та розкриємо зміст, особливості використання, параметри кожного компонента *формули «Вибір професії»*.

Для реалізації компоненту «ХОЧУ!» запропоновано дослідження таких показників та їх параметрів з використання визначених психодіагностичних методів.

I. З метою дослідження професійної готовності нами було використано «Опитувальник професій-

ної готовності» (ОПГ), розробленого Л. Кабардовою (адаптований В. Чудаковою), що буде представлено в подальших публікаціях цього видання, а також можна ознайомитися у параграфі 5.1 вищезазначеного авторського посібника. Опитувальник професійної готовності (ОПГ) містить 50 висловлювань і дає розвиток ідеї Е. Климова (методики «диференційно-діагностичний опитувальник» (ДДО) з виявлення професійної спрямованості опантанта під час визначення ним сфери професійної діяльності (людина, техніка, природа, знакова система, художній образ) [1; 2; 12].

Розглянемо співвідношення оцінювальних показників і параметрів, ознак реалізації мети, завдань і методики дослідження «*професійної готовності*», однієї з компетенцій професійного самовизначення в умовах допрофесійної підготовки. Метою, завданнями та ознакою визначення є *аналіз складників професійної готовності*, зокрема:

– *визначення співвідношення їх трьох параметрів: уміння; емоційне ставлення; уподобання* відповідно до п'яти типів професійної діяльності: Людина (Л) – Знакова система (Зс); Людина (Л) – Техніка (Т); Людина (Л) – Природа (П); Людина (Л) – Художній образ (Хо); Людина (Л) – Людина (Л);

– *розуміння уявлення про міру професійної готовності до успішної діяльності в певній сфері.*

Професійну готовність у межах опитувальника можна визначити як *суб'єктивний стан особистості, що відображає здатність і професійні вподобання займатися певним типом професійної діяльності*. Необхідно зауважити, що вона не обов'язково супроводжується об'єктивною професійною підготовленістю.

Основоположні принципи створення методики ОПГ. Основою опитувальника був *принцип самооцінювання* людиною (учнями, дорослими – *опантантами*) власних:

1) *можливостей* у реалізації зазначених в опитувальнику ОПГ «*умінь*» (освітніх, трудових, соціальних, творчих тощо);

2) *реального, пережитого та сформованого в особистому досвіді «емоційного ставлення»*, що виникає під час виконання описаних в опитувальнику видів діяльності;

3) *уподобань, побажання/небажання* мати в майбутній професії види діяльності, що оцінюють в опитувальнику (ОПГ) [12].

Методика ОПГ надає можливість опантанта розв'язувати такі завдання:

– проаналізувати складники професійної готовності, зокрема суб'єктивно оцінювальні вміння (*уміння*), емоційне ставлення (*відчуття*), *уподобання* і *побажання* працювати (*вподобання, побажання*) у подальшому в професійній сфері отримати уявлення про професійної готовності до успішної діяльності в певній сфері;

– з'ясувати стан ступеня узгодженості особистого професійного плану;

– ОПГ дає змогу отримувати достовірну інформацію про наявність, *взаємне поєднання, успішність*

реалізації та емоційне підкріплення у респондентів професійно зорієнтованих компетентностей (умінь, навичок і можливості їх реалізації).

Розглянемо відмінності «Опитувальника професійної готовності» (ОПГ), розробленого Л. Кабардовою, і варіанту методики ОПГ, адаптованого В. Чудаковою, який буде представлено нами в подальших публікаціях цього видання. Так, у процесі адаптації ОПГ нами запропоновано деякі зміни, зокрема:

1) текст опитувальника подано одночасно двома мовами – українською та російською (мова оригіналу методики ОПГ), саме цей варіант тексту пройшов валідизацію та стандартизацію. У зв'язку з тим, що відсутні деякі аналоги слів під час перекладу нами було прийнято рішення подати два варіанти тексту опитувальника. Нами також здійснюється перевірка валідності та надійності методики ОПГ українською мовою;

2) окрім шкал спеціальних питань (уміння; емоційне ставлення; професійне уподобання), нами окремо виокремлено додаткову шкалу «Н – ніколи це не робив», тому що для здійснення підрахунків і комп'ютерної обробки емпіричних даних за допомогою програми *Microsoft Excel* позиції «←» (прочерк) не зможуть бути врахованими під час обробки (особливо це важливо при математично-статистичному аналізі). Ця позиція «Н» є важливою під час оброблення даних дослідження та інтерпретації їх результатів. Практичний досвід автора показує, що у дослідника виникає необхідність власноруч робити правки в індивідуальних і загально колективних протоколах поточного дослідження, що є марними витратами часу. Тому нами винесено позицію «Н – ніколи не робив» в окрему шкалу спеціальних питань. Також вона може слугувати для перевірки «шкали соціальної бажаності» або, так званої, шкали «неправди»;

3) у процесі адаптації ОПГ нами було запропоновано: авторські форми «бланків збору емпіричної інформації» та «індивідуальних і загально колективних протоколів»; «запропоновано покроковий алгоритм здійснення дослідження за ОПГ»; розроблено та запропоновано для використання споживачів «комп'ютерні шаблони для побудови таблиць (протоколів)» з подальшою автоматичною побудовою графіків, схем, діаграм тощо. Це поліпшує обробку результатів дослідження.

Нами здійснюється діяльність зі створення онлайн-форми проведення діагностики, обробки, аналізу емпіричних даних і збереження дослідної інформації тощо.

Отже, згідно з результатами «діагностики професійної спрямованості, складників професійної готовності», надається змога визначити співвідношення трьох параметрів професійної готовності: 1) вміння, 2) емоційне ставлення, 3) уподобання відповідно до п'яти типів професійної діяльності: Людина (Л) – Знакова система (Зс); Людина (Л) – Техніка (Т); Людина (Л) – Природа (П); Людина (Л) – Художній образ (Хо); Людина (Л) – Людина (Л).

II. З метою дослідження переважного виду мотивів та їх вплив на вибір професії («внутрішні

індивідуальні значущі мотиви»; «внутрішні соціальні значущі мотиви»; «зовнішня позитивна мотивація»; «зовнішня негативна мотивація») нами використано опитувальник «Мотиви вибору професії» (Р. Овчарова), що буде представлено в подальших публікаціях цього видання, а також у параграфі 5.2 вищезазначеного авторського посібника.

Розглянемо співвідношення оцінювальних показників і параметрів, ознак реалізації мети, завдань і методики дослідження «мотивів професійної діяльності», однієї з компетенцій професійного самовизначення в умовах допрофесійної підготовки. Нами використано опитувальник «Мотиви вибору професії», розроблений Р. Овчаровою і адаптований В. Чудаковою, містить 20 тверджень, що характеризують певний вид мотивів і мотивацію, що впливають на вибір професії.

Метою, завданнями та ознакою визначення є аналіз мотивів професійної діяльності зокрема: визначення переважного виду мотивів та їх вплив на вибір професії: «внутрішні індивідуальні значущі мотиви»; «внутрішні соціальні значущі мотиви»; «зовнішня позитивна мотивація»; «зовнішня негативна мотивація».

У інформаційно-смісловому блоці «Технології» розглянуто характеристику показників і термінів у мотиваційній сфері. *Мотивація* – це позначення системи факторів, що детермінують поведінку: потреби, мотиви, мета, наміри, прагнення тощо. *Мотивація* – це характеристика процесу, що стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Зазвичай мотивацію розглядають як комплекс причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку людини, її спрямованість і активність [9].

Мотивація може бути внутрішньою та зовнішньою. Внутрішня (диспозиційна) та зовнішня (ситуаційна) мотивації взаємопов'язані. Диспозиції можуть актуалізуватися під впливом певної ситуації, а активізація певних диспозицій (мотивів, потреб) призводить до зміни сприйняття суб'єктом ситуації. Увага стає вибірковою і суб'єкт упереджено сприймає та оцінює ситуацію, відповідно до актуальних інтересів і потреб. Вона, залежно від схильностей людини, світогляду та інших форм спрямованості, може бути більш схильною до внутрішньої мотивації або до зовнішньої [9].

Дані, що отримано за результатами деяких досліджень у сфері психології (В. Якунін, Н. Мешков, А. Реан, Є. Ільїн, В. Ковальов, А. Матюшкін, В. Чудакова та ін.), дають змогу говорити, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактора у випадку недостатньо розвинених спеціальних здібностей або недостатнього запасу деяких знань, умінь і навичок. У зворотному напрямі компенсаторний механізм не спрацьовує, тобто високий рівень здібностей не може компенсувати відсутність або низьку мотивацію, а отже, не може сприяти досягненню високої успішності діяльності [18, с. 9; 20].

Відповідно до сучасних психологічних уявлень з приводу категорії «мотивація», ми будемо розуміти як мотиваційну сферу особистості сукупність

стійких мотивів, що мають певну ієрархію та виражену спрямованість особистості.

Говорючи про вплив мотивації на ефективність діяльності (вибору професії, навчання у школі), то необхідно зауважити, що успішність діяльності залежить від багатьох факторів педагогічного та психологічного характеру. Очевидним є значний вплив освітньої мотивації та її структури на успішність діяльності, про що свідчить закон Йеркса–Додсон, що встановив залежність ефективності діяльності від сили мотивації. З нього випливає, що *чим вище сила мотивації, тим вище результативність діяльності* [10, с. 481–483; 18, с. 96–97; 20].

Сутність спрямованості пов'язана не стільки з тим, чого хоче людина, скільки з тим, **чому вона цього хоче**, тобто з мотивами її поведінки. Значущість, яку людина вкладає в діяльність, визначається внутрішніми цінностями – усвідомленими і неусвідомленими мотивами [1].

Зупинимось на терміні «мотив». У сучасній психології за схожості загального підходу до розуміння мотиву існують значні розбіжності в деяких деталях цього поняття. Можна, навіть, говорити, що визначення поняття «мотив» представляє самостійну наукову проблему. Однак дискусія про дефініції для нас не є важливою задачею у нашому дослідженні, тому перейдемо до визначення поняття «мотив» [15, с. 9; 18, с. 97; 20].

Відмінності мотиву та мотивації – це те, що належить суб'єкту поведінки, є його стійкою особистісною властивістю, яка зсередини спонукає до здійснення певних дій.

Мотиви можуть бути: усвідомленими, несвідомими [15]. «Мотив» розуміють як внутрішнє спонукання людини до певної діяльності, що пов'язано зі задоволенням визначеної потреби. Науковці вважають, що в ролі мотивів можуть виступати ідеали, інтереси особистості, переконання, соціальні настанови, цінності. Однак, разом із цим, існує припущення, що за цими причинами знаходяться потреби особистості в їх різноманітності (від вітальних, біологічних до вищих, соціальних) [15, с. 9; 18, с. 97].

Мотив – це причина, що є основою вибору дій і вчинків, сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта. *Мотив є основоположною «цеглинкою» такого складного процесу як мотивація* [1; 3].

Однак мотив може **характеризуватися** не лише кількісно (сильний/слабкий), але більш продуктивним виявляється підхід, що базується на виділенні **позитивних та негативних** за своєю суттю мотивів.

Повертаючись до предмета поточного дослідження зазначимо, що **мотиви вибору професії** можна розподілити на **внутрішні** та **зовнішні** (у цьому виданні буде розглянуто детально зміст кожного з видів мотивів, причини їх виникнення та характеристику).

1. **Внутрішні мотиви вибору професії** діляться на:
  - 1.1) внутрішні індивідуально значущі мотиви;
  - 1.2) внутрішні соціально значущі мотиви.
2. **Зовнішні мотиви вибору професії** діляться на:

- 2.1) зовнішні позитивні мотиви;

- 2.2) зовнішні негативні мотиви.

Внутрішні мотиви вибору професії – це її суспільна й особиста значущість; задоволення, що приносить професійна діяльність, завдяки її творчому характеру; можливість спілкування, керівництва іншими людьми тощо.

Внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, тому на її основі вона виконує професійні обов'язки із задоволенням, без зовнішнього тиску.

Зовнішні мотиви – це заробіток, прагнення до престижу, боязнь осуду, невдачі тощо. **Зовнішні мотиви** можна поділити на **позитивні** та **негативні**. До **позитивних мотивів** належать матеріальне стимулювання, можливість просування по службі, схвалення колективу, престиж, тобто стимули, заради яких людина вважає за потрібне докладати власні зусилля. До **негативних мотивів** належать вплив на особистість шляхом тиску, покарань, критики, осуду та інших санкцій негативного характеру.

Найбільш ефективною, з точки зору задоволеності професійною діяльністю та її продуктивністю, вважається комбінація, де *переважають внутрішні мотиви і позитивна зовнішня мотивація* [8].

III. З метою дослідження спрямованості інтересів опитантів, а також виявлення групи їхніх профільних інтересів і сфери визначення вподобань/невподобань від певних профілів і професій нами використано методики:

– «Орієнтовна діагностична анкета направленості інтересів» (ОДАНІ), автори А. Голомштока і О. Мешковська [13];

– «Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів» (ОДАНІ-2), модифікований варіант ОДАНІ, автори С. Карпіловська та Б. Федоришин [14].

Розглянемо співвідношення оцінювальних показників і параметрів, ознак реалізації мети, завдань і методики дослідження *«профільних/професійних інтересів, уподобань, схильностей»*, однієї із компетенцій професійного самовизначення в умовах допрофесійної підготовки.

Метою, завданнями та ознакою визначення є *виявлення групи профільних інтересів* учнів (опитантів) і сфери визначення вподобань чи невподобань від певних профілів і професій: *провідні інтереси позитивного полюсу; супутні інтереси позитивного полюсу; рівень невизначеності інтересів; супутні інтереси негативного полюсу; провідні інтереси негативного полюсу.*

Оцінювальними параметрами за методикою ОДАНІ-2 є: фізика; математика; електротехніка і радіотехніка; техніка; хімія; біологія; медицина; географія; історія; філологія; мистецтво; педагогіка; психологія, філософія; бізнес; сфера обслуговування; військова справа; спорт. ОДАНІ-2 містить 129 питань.

Оцінювальними параметрами за методикою ОДАНІ є: фізика; математика; хімія; астрономія; біологія; медицина; сільське господарство; лісове господарство; філологія; журналістика; історія; мистецтво; геологія; географія; суспільна робота; право; транс-

порт; педагогіка; робочі спеціальності; сфера обслуговування; будівництво; легка промисловість; техніка; електротехніка. ОДАНІ містить 102 питання.

Дослідження професійних уподобань було здійснено за «Методикою визначення професійних уподобань» (МВПУ), автором якої є Л. Йовайши. Тест на визначення професійних уподобань містить 30 питань. Він призначений для визначення вподобань особистості до різних сфер професійної діяльності. Опитувальник дає змогу *визначити схильність людини до діяльності в сфері розумової або фізичної діяльності, технічних інтересів, мистецтва, роботи з людьми*. Методика зорієнтована на учнів старших класів та підлітків.

Оцінювальні параметри за цією методикою МВПУ відповідають шкалам сфер професійної діяльності, а саме:

1. Мистецтва («людина – художній образ»);
2. Технічних інтересів («людина – техніка»);
3. Діяльності з людьми («людина – людина»);
4. Розумової діяльності (схильність до розумової діяльності);
5. Фізичної діяльності (схильність до рухомого (фізичної) діяльності);
6. Матеріальних інтересів (виробництво і споживання матеріальних благ).

Дослідження професійних схильностей було здійснено за «Опитувальником професійних схильностей» (ОПС), автором якого є Г. Резапкіна. Цей опитувальник є модифікацією методики Л. Йовайши і містить 24 питання.

Метою, завданнями та ознакою визначення методики ОПС є: *виявлення схильностей учнів до різних сфер професійної діяльності, зокрема: спілкування з людьми, практичної, інтелектуальної, естетичної, планово-економічної, екстремальної*. Перевагою методики полягає в *застосуванні непрямих питань, що виявлятимуть приховану мотивацію*, на відміну від більшості методик, що містять прямолінійні питання.

Оцінювальні параметри за цією методикою ОПС відповідають шкалам професійних схильностей до: взаємодії з людьми; дослідної (інтелектуальної) діяльності; практичної діяльності; естетичних видів діяльності; екстремальних видів діяльності; планово-економічних видів діяльності.

IV. З метою дослідження компоненту формули «Вибір професії» «МОЖУ!» розкриємо методики діагностики індивідуально-психологічних особливостей і професійних здібностей людини, що застосовуються в сучасній профорієнтації.

Розглянемо методи для дослідження технічних здібностей – *виявлення технічного (механічного) мислення*. Для цього використаємо «Тест Беннета» (ТБенТР) (George K. Bennett – Mechanical Comprehension Test) [17]. Опитувальник Беннета *відомий як: тест на технічне (механічне розуміння; тест інженера; тест на виявлення технічних (механічних) здібностей*. Опис названих методик буде представлено в подальших публікаціях цього видання, а також

можна з нею ознайомитися у параграфі 5.3 вищезазначеного авторського посібника.

Таким чином, у процесі дослідження компетентностей, що необхідні опантам для професійного самовизначення нами використаємо авторську «1. Діагностичну модель експертизи компетентностей професійного самовизначення опантів в умовах допрофесійної підготовки», що є складником авторської «Технології формування компетентностей конкурентоздатної особистості в умовах допрофесійної підготовки». Для її реалізації підібрано психодіагностичний комплекс науково-методичного психологічного забезпечення. Нами представлено та апробовано *пакет психодіагностичних методик* і використано в профорієнтаційній діяльності соціально-педагогічної та психологічної служби шкіл України та інших країнах.

Пропонуємо оптимальний набір психодіагностичних засобів, за допомогою яких можна здійснити діагностику/самодіагностику визначити професійні інтереси, схильності, мотиви вибору професії, спрямованість і інші індивідуальні особливості особистості.

Пакет психодіагностичних методів може бути використано в процесі:

- психологічного (психолого-педагогічного) супроводу професійного самовизначення особистості, професійного добору і відбору;
- здійснення психологічної діагностики/самодіагностики особливостей особистості.

Пакет психодіагностичних методів дає змогу:

- алгоритмізувати хід дослідження й оформлення результатів профорієнтаційної діагностики;
- заощадити часові, трудові, матеріальні витрати з обробки результатів діагностики (для цього використано можливості інформаційно-комунікативної технології);
- здійснювати індивідуальне та групове обстеження учнів завдяки можливості роботи в локальній мережі;
- накопичувати інформацію в базі даних для подальшого використання в аналітичній діяльності.

Застосування запропонованого комплексу в діяльності соціально-психологічної служби ЗЗСО буде сприяти оптимізації профорієнтаційної діяльності, зниженню витрат часу, а також стимулюванню учнів до самопізнання.

Результати діагностики/самодіагностики можуть відіграти важливу роль у професійному самовизначенні особистості випускника ЗЗСО.

Необхідно враховувати той факт, що ця профорієнтаційна діагностика розглядається не як разовий «замір» психологічних особливостей учнів/опантів, а як *засіб формування реалістичного уявлення про себе і як елемент систематичної профорієнтаційної діяльності в ЗЗСО*.

Отже, впровадження в освітню практику авторської «Технології», зокрема, представленої у цій публікації одного із її складників («1. Діагностична модель експертизи компетентностей професійного самовизначення опантів в умовах допрофесійної

підготовки»), *надало можливість*: формувати науково обгрунтовану систему підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення; сформувати готовність оптантів до професійного самовизначення в умовах допрофесійної підготовки; розвинути ключові та базові життєві компетентності для професійного самовизначення оптантів; формувати конкурентоздатну особистість та задовольнити потреби країни в галузевих професійних кадрах різного рівня підготовки.

Використані літературні джерела

1. *Борвский А. Б.* Система методов профессиональной ориентации / А. Б. Борвский, Т. М. Потапенко, Г. В. Щекин // Методики профориентационной работы (приложения): учеб.-метод. пособие. – Киев: МЗУУП, 1993. – Кн. 2. – С. 39–45.

2. *Вершинин С. И.* Опросник профессиональной готовности (ОПГ) / С. И. Вершинин, М. С. Савина, Л. Ш. Махмудов, М. В. Борисова // Основы профориентологии: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Академия, 2009. – С. 168–173.

3. Закон Республики Беларусь «Об общем среднем образовании»: Программа развития общего среднего образования в Республике Беларусь на 2007–2016 гг. – Минск., 2007.

4. Про освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>. – Назва з екрана.

5. *Климов Е. А.* Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – М.: Академия, 2004. – 304 с.

6. Концепції «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/reform/54276/>. – Назва з екрана.

7. *Кооп У.* Профориентация и рынок труда. Перспективы / У. Кооп // Вопросы образования. – 1990. – № 1. – С. 47.

8. Методика «Мотивы выбора профессии» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/3800113/page:12/>. – Загл. с екрана.

9. Направленность личности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Направленность_личности. – Загл. с екрана.

10. *Немов Р. С.* Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. 4-е изд. / Р. С. Немов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – 640 с. – С. 481–483.

11. *Олекс О. А.* Теория и отечественный опыт стандартизации образования в Республике Беларусь (к проблеме разработки классификаторов специальностей и квалификаций) / О. А. Олекс. – Минск: Технопринт, 2002. – С. 168.

12. Опросник профессиональной готовности (ОПГ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://мой-ориентир.рф/методические-разработки/опросник-professionalnoy-gotovnosti-opg/>. – Загл. с екрана.

13. Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів (ОДАНІ) / А. Є. Голомштока, О. І. Мешковської // Готовність учня до профільного навчання / Упоряд. В. Рибалко;

за заг. ред. С. Максименка, О. Главник. – Київ: Мікрос-СВС, 2003. – С. 73–80.

14. Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів (ОДАНІ-2) / за С. Я. Карпіловською і Б. О. Федориши-ним [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=Методика+«Орієнтаційно-діагностична+анкета+інтересів+\(ОДАНІ-2\)»](https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=Методика+«Орієнтаційно-діагностична+анкета+інтересів+(ОДАНІ-2)»). – Загл. с екрана.

15. *Реев А. А.* Психология изучения личности: учеб. пособие / А. А. Реев. – СПб.: Изд-во В.А. Михайлова, 1990. – 288 с.

16. *Рогов Е. И.* Настольная книга практического психолога / Е. И. Рогов. – Книга 1: Система работы психолога с детьми разного возраста. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 384 с.

17. Тест Беннета. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rsu.edu.ru/wordpress/wp-content/uploads/e-learning/Eremkin_Yu_L_Praktikum_po_psihodiagnostike/530.html. – Загл. с екрана.

18. *Чудакова В. П.* «Направленість мотивації» показник сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності особистості / В. П. Чудакова // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. – № 9–10 (28–29) (вересень-жовтень). – С. 92–105.

19. *Шишов С. Е.* Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30.

20. *Chudakova V.* Scientific and methodological support for the formation of psychological readiness for innovative activity as a means of developing a person's competitiveness / V. Chudakova // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. – Canada, 2017. – Vol. 23, No. 5. – P. 8–25.

References

1. Borvskiy, A. B., Potapenko, T. M., & Shchekyn, H. V. (1993). Systema metodov professyonalnoi oryentatsyy [The system of vocational orientation methods]. *Metodyky proforyentatsyonnoi raboty (prylozheniya) - Methods of vocational guidance (applications)*. Kiev [in Russian].

2. Vershynyn, S. Y., Savyna, M. S., Makhmudov, L. Sh., & Borysova, M. V. (2009). Opornyk professyonalnoi hotovnosti (OPH) [Professional readiness questionnaire (OPG)]. *Osnovy proforyentolohyy - Fundamentals of occupational medicine*. Moscow [in Russian].

3. *Zakon Respublyky Belarus «Ob obshchem srednem obrazovanyy» /Prohramma razvytyia obshcheho sredneho obrazovanyia v Respublyke Belarus na 2007–2016 hh. [Law of the Republic of Belarus “On General Secondary Education”: Program for the Development of General Secondary Education in the Republic of Belarus for 2007–2016]*. Mynsk [in Russian].

4. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 № 2145-VIII [About education: Law of Ukraine from 09.05.2017 No. 2145-VIII]*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

5. Klymov, E. A. (2004). Psykholohyia professyonalnoho samoopredelenyia [Psychology of professional self-determination]. Moscow [in Russian].

6. *Kontseptsii “Nova ukrainska shkola” [Concepts “New*

Ukrainian School"]. Retrieved from: <http://osvita.ua/school/reform/54276/> [in Ukrainian].

7. Koop, U. (1990). Proforyentatsiya y rynek truda. Perspektivy [Professional orientation and labor market. Perspectives]. *Voprosy obrazovany - Education Issues*. Vol. 1, 47 [in Ukrainian].

8. *Metodyka "Motyvy vybora professyy" [Methodology "The motives for choosing a profession"]*. Retrieved from: <https://studfiles.net/preview/3800113/page:12/> [in Russian].

9. *Napravlennost lychnosti [Personality orientation]*. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Napravlennost_lychnosti [in Russian].

10. Nemov, R. S. (2001). *Psykhohohyia [Psychology]*. Moscow [in Russian].

11. Oleks, O. A. (2002). *Teoryia y otechestvennyi opyt standartyzatsyy obrazovanyia v Respublyke Belarus (k probleme razrabotky klasyfykatorov spetsyalnostei y kvalyfykatsyi) [Theory and the domestic experience of standardization of education in the Republic of Belarus (to the problem of developing classifications of specialties and qualifications)]*. Mynsk [in Russian].

12. *Oprosnyyk professyonalnoi hotovnosti (OPH) [Professional readiness questionnaire]*. Retrieved from: <http://moi-oryentyr.rf/metodycheskye-razrabotky/oprosnik-professionalnoy-gotovnosti-opg> [in Russian].

13. Holomshtoka, A. Ie., & Meshkovskoi, O. I. (2003). *Oriientatsiino-diahnostychna anketa interesiv (ODANI) [Orientation and diagnostic questionnaire of interests]*. *Hotovnist uchnia do profilnoho navchannia - Readiness of a student to profile education*. Kyiv [in Ukrainian].

14. Karpilovskoiu, S. Ia. & Fedoryshynym, B. O. *Oriientatsiino-diahnostychna anketa interesiv (ODANI-2) [Orientation and diagnostic questionnaire of interests]*. Retrieved from: [https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=Metodyka+«Oriientatsiino-diahnostychna+anketa+interesiv+\(ODANI-](https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=Metodyka+«Oriientatsiino-diahnostychna+anketa+interesiv+(ODANI-) [in Ukrainian].

15. Rean, A. A. (1990). *Psykhohohyia yzuchenyia lychnosti [Psychology of the study of personality]*. St.Peterburg [in Russian].

16. Rohov, E. Y. (2003). *Nastolnaia knyha praktycheskoho psykholoha [Table book of a practical psychologist]*. Moscow [in Russian].

17. *Test Benneta [Bennet test]*. Retrieved from: http://www.rsu.edu.ru/wordpress/wp-content/uploads/e-learning/Eremkin_Yu_L_Praktikum_po_psihodiagnostike/530.html [in Russian].

18. Chudakova, V. P. (2014). "Napravlenist motyvatsii" pokaznyk sformovanosti psykholohichnoi hotovnosti do innovatsiinoi diialnosti y konkurentozdatnosti osobystosti ["Direction of motivation" indicator of the formation of psychological readiness for innovation and competitiveness of the individual]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti - Education and development of gifted personality*. 9-10 (28-29) (veresen-zhovten) [in Ukrainian].

19. Shyshov, S. E. (1999). *Poniatye kompetentsyy v kontekste kachestva obrazovanyia [The concept of competence in the context of the quality of education]*. *Standarty y monitorynh v obrazovanyu - Standards and monitoring in education*. No. 2, 30 [in Russian].

20. Chudakova, V. (2017). Scientific and methodological support for the formation of psychological readiness for innovative activity as a means of developing a persons competitiveness. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Canada. Vol. 23, No. 5, 2017, 8-25.

Chudakova V. Methods of Pre-professional Training of Optants – Component of Technology of Competitive Personality Competence Formation.

Summary.

In the article, the relevance of the problem of scientific and methodological support for the formation of the competitiveness of the individual in the conditions of pre-professional training is considered. The method, organization of the research are revealed and its scientific and theoretical, practical, social and economic significance is indicated.

The content and structure of the author's sections of the manual are reviewed.

A description of the content and the role of the optimal implementation of the "formula for choosing a profession: I want – I can – I must" for successful professional self-determination of optant has been carried out. The experience of professional self-determination in various countries of the world is considered. The author considered some legislative documents of Ukraine: on self-realization of personality competencies, ability to conscious professional choice; on the goals and priorities of the educational system at various levels; on implementation of the "Concept of the New Ukrainian School"; on graduate key competencies. In addition, the article describes the implementation of the author's "Diagnostic model of competence expertise professional self-determination of optant", a component of the author's "Technology of formation of competences of a competitive personality in the conditions of pre-vocational training". For its implementation, a diagnostic complex of scientific and methodological psychological support of professional self-determination of optant was selected in order to form their competitiveness competencies.

Key words: methods, pre-vocational training, psycho-diagnostics, professional self-determination, choice of profession, competence, optant (the person who chooses a profession).

Чудакова В. П. Методика допрофесійної підготовки оптантів – компонент технології формування компетентностей конкурентоспособної особистості.

Анотація.

В представленній публікації розглядається актуальність проблеми науково-методического забезпечення формування конкурентоспособності особистості в умовах допрофесійної підготовки. Розкрито методика, організація дослідження і вказано його науково-теоретическое, практическое, соціальне і економіческое значення. Осуцествлено описання содержания и роли оптимальной

реализации формулы выбора профессии: *Хочу–Могу – Надо*» для успешного профессионального самоопределения оптантов. Рассматривается опыт осуществления профессионального самоопределения в различных странах мира. Рассмотрены некоторые законодательные документы Украины: о целях и первоочередных задачах системы образования различных уровней; о реализации «Концепции Новой украинской школы»; о ключевых компетентностях выпускника. Осуществлено описание внедрения «Диагностической модели экспертизы компетентностей профессионального самоопределения оптан-

тов», составляющей авторской «Технологии формирования компетентностей конкурентоспособной личности в условиях допрофессиональной подготовки». Для ее реализации подобрано диагностический комплекс научно-методического психологического обеспечения.

Ключевые слова: методы; допрофессиональная подготовка; психодиагностика; профессиональное самоопределение; выбор профессии; компетентность; оптант (человек, который выбирает профессию); технология формирования компетентностей конкурентоспособной личности.

Стаття надійшла до редколегії 30 листопада 2018 року

